

BARCELONA—LJUBLJANA—BARCELONA: CRÒNICA D'UN DIÀLEG LITERARI

Simona Škrabec

A les pàgines següents he reunit els documents d'un viatge que va durar més de tres anys i va donar com a fruits palpables unes mil pàgines de textos literaris que s'han transvasat d'una llengua petita a una altra llengua petita, en totes dues direccions, del català a l'eslovè, i de l'eslovè al català. Si *La mirada de l'àngel* i *Katarina, el paó i el jesuïta* de Drago Janèar ja es poden llegir en català, els lectors eslovens tenen ara, a la seva disposició, *L'ombra de l'eunuc* de Jaume Cabré.

Aquestes traduccions no són els únics contactes literaris entre els dos països: en els darrers anys s'han publicat a Eslovènia llibres de Mercè Rodoreda, Quim Monzó, Jesús Moncada o J. V. Foix, i a Catalunya les traduccions de Boris Pahor o Aleš Debeljak, entre d'altres. La particularitat de les traduccions de Janèar i Cabré és que han estat llargament preparades amb trobades i esdeveniments que miraven d'aplanar el camí i d'atreure l'atenció d'un públic més aviat desconfiat.

No valdria la pena parlar-ne més, si no fos que les visites de Drago Janèar a Barcelona i de Jaume Cabré a Ljubljana van produir alguns textos esparsos i ocasionals, però que mostren els tímids intents de comprendre's l'un a l'altre, de trobar-se al mig d'un recorregut literari de similitud evident. Confio que aquesta crònica dels viatges conservi el seu interès també fora dels escenaris per als quals van ser fets aquests escrits. El document més valuós d'aquest intercanvi és la lectura que Arnau Pons va fer de la novel·la de Drago Janèar *Katarina, el paó i el jesuïta* per a la trobada amb l'autor eslovè a l'Ateneu Barcelonès, la tardor del 2005. El contrast entre la seva reflexió aprofundida i els altres textos del recull —que només intenten despertar la curiositat dels possibles lectors— és una bona mostra de l'abast de l'espai literari. Les mateixes pàgines poden obrir preguntes difícils i doloroses, o bé regalar-nos un instant de bellesa que fa simplement oblidar la resta del món, com el *Nocturn* de Schubert que Drago Janèar va escoltar —literalment— a les pàgines de *L'ombra de l'eunuc* de Jaume Cabré.

Comencem, doncs, el recorregut entre les dues estacions de termini.

6

PRIMER VIATGE LJUBLJANA—BARCELONA, setembre 2004

Contra l'oblit¹

Simona Škrabec

Jaume Cabré i Drago Janèar van néixer amb un any de diferència a dues ciutats força distants. Maribor, la segona ciutat més gran d'Eslovènia, i Barcelona es troben als dos extrems de l'arc amb què es clou la mar Mediterrània al nord. Des de Catalunya, l'Adriàtic és vist com un espai poc definit, de contorns desdibuixats. Preguntant a l'atzar, segur que trobaríem moltes persones que repetirien la qüestió amb incredulitat: Eslovènia té sortida al mar? Per què, doncs, la gent tan sovint no sap on emplaçar exactament aquest país?

Eslovènia es va fer conèixer per primer cop clarament separada de Iugoslàvia durant la dècada dels vuitanta del segle XX en una campanya turística internacional sota el lema «a la banda assolellada dels Alps». Però probablement no és només la imatge unitària amb la qual es presentava l'Estat iugoslau la raó que sigui tan desconeguda. Els pocs quilòmetres de costa de què estem parlant representen la sortida al mar del *Reich* mil·lenari dels alemanys, sota el nom que sigui, o bé el Sacre Imperi Romanogermànic o bé la Monarquia Austrohongaresa. Per tot això aquest poble mai abans no ha estat situat en cap mapa, però entre Itàlia i la península d'Ístria hi viuen tanmateix, des de fa segles, els eslovens.

No són els 1.500 quilòmetres de distància física el que separa les dues cultures. La cultura catalana i l'eslovena queden emplaçades en dos contextos històrics i geogràfics clarament diferenciats. És interessant de veure, però, que tant Jaume Cabré com Drago Janèar s'han sentit atrets pel pol oposat. Janèar envia sovint els personatges a un pelegrinatge cap a l'altra riba de la Mediterrània. Així Josef Ott, el protagonista de la

seva novel·la més emblemàtica, *Galiot*, ambientada al segle XVII, acaba la seva vida errant a dalt d'una galera. Per no parlar ja dels escenaris del món hispànic expandit, de l'atracció que sent Janèar per l'Amèrica Llatina. El millor exemple fóra potser el conte "El fantasma de Rovenska" en el qual ensenya tota l'absurditat del poder hereditari amb l'exemple de la nissaga imperial que va marcar el destí tant de catalans, com d'eslovens: els Habsburgs. Narra el viatge del príncep hereu Ferran Maximilià, l'emperador de Mèxic, per ocupar el tron que li pertany i la seva derrota. Europa és per a Janèar un sol espai, tant avui com en el passat. Això ho demostra en la novel·la *Katarina, el paó i el jesuïta*. Com moltes altres obres seves, aquesta novel·la no pertany a l'època actual, sinó que recrea l'ambient del continent europeu al segle XVIII. Janèar sent l'atracció del món que hi ha més enllà de les fronteres del conegut, viatja no només a través de l'espai, sinó també del temps. Aquesta mateixa característica la podem veure ja al primer cop d'ull també a les obres de Jaume Cabré.

L'univers literari de Jaume Cabré està poblat de caràcters vinculats a l'espai d'Europa Central. Segurament és la música que li ha obert les portes a les cases de Praga, la ciutat del destí del malaurat viatge de la violinista Teresa Planella a la novel·la *L'ombra de l'eunuc*. No hem d'oblidar també els altres músics centreeuropeus que viuen en els seus contes, com tampoc el noble Luwovski d'orígens polonesos que porta a la literatura catalana l'exòtic tema dels vampirs. Alhora, però, Cabré s'atreveix a mostrar també la cara més fosca del món a la riba est de la Mediterrània, la seva *Balada* és una de les poques obres que s'ha atrevit des de fora a abordar el tema de la guerra a Bòsnia.

Més enllà del paral·lelisme que podríem trobar en l'interès pel passat i per les contrades llunyanes, Janèar i Cabré mostren que els uneix una preocupació més profunda. S'interessen per les divisions ideològiques que perduren d'una generació a l'altra, per la lluita pel poder que es manté en tots els temps i que utilitza els mateixos mecanismes, narren el desengany, la

impossibilitat de preservar els ideals en un món corromput, cínica.

Però a més a més de tot això els dos escriptors s'adonen molt clarament de la necessitat de lluitar contra l'oblit. La història s'escriu contínuament, cada dia lluitem per escriure allò que contindrà l'acta amb la qual el nostre temps passarà a formar part de la història.

MAPES, PAISATGES, PERSONES

Drago Janèar

Potser en aquesta ocasió podria parlar de com, fa anys, havia conduït, acompanyat d'una noia, per una carretera sense asfaltar, de color terrós, fins que vam arribar al centre d'Ístria, al centre d'aquesta península que s'endinsa en l'Adriàtic com una ampla llengua de terra, i vam entrar en un dels llocs més singulars que mai he visitat, a Opertalj. D'aquesta petita vila que ningú no coneix —i per què algú l'hauria de conèixer, ja que no té cap habitant— només n'ha quedat el punt dibuixat en el mapa. Vam passejar pels carrers completament buits, només ens acompanyava el vent udolant per les cantonades i vam entrar per error en una gran terrassa, mig coberta amb unes voltes, que tenia una magnífica vista sobre les vinyes abandonades i els camps sense llaurar.

Sí, si et deixes endur per la lírica, llavors la vista d'uns carrers buits, d'unes vinyes abandonades i d'uns camps sense llaurar pot ser preciosa. Era el mes d'octubre, les fulles s'aixecaven de terra, evidentment, a causa de la *burja* tardoral que recorre l'altipla del Carst i la península d'Ístria, impulsada per l'aire fred del continent. Vaig dir: —Veus, en aquesta terrassa seien al vespre, després d'un dia de feina. Potser bevien malvasia, potser jugaven a cartes. I si era diumenge, llavors en un racó de la terrassa un quintet de músics del poble tocava melodies istrianes. Ara arreu regna la *burja*. Quan vam fer aquella excursió a Ístria, al finals

dels anys setanta, al poble hi vivien disset homes vells, naufrags de la història, els únics que havien quedat aquí de tots aquells milers d'habitants que encara hi vivien al final de la Segona Guerra Mundial. Se'ls va emportar la gran onada de l'èxode aixecada primer per una lluita cultural, després per una lluita militar entre diverses nacionalitats, i, finalment, saldat tot plegat amb el terror revolucionari. N'han quedat només els carrers buits d'Opertalj, camps sense llaurar i vinyes abandonades i la *burja* que no cessa mai i que udola melangiosament i fa batre els porticons contra les finestres, parlant-nos de com n'és de breu la vida i de quines conseqüències tan palpables poden tenir els canvis històrics.

El poble d'Opertalj ens parla de com es van dibuixar a través d'aquestes terres mapes polítics diferents, una i una altra vegada, que van ser la causa que la gent marxés o que hi vingués mentre el paisatge quedava sempre igual, a vegades habitat, a vegades buit, amb uns camps llaurats o amb uns camps on creixen les males herbes o que s'havien convertits fins i tot en una garriga. De la mateixa manera com després de la Segona Guerra Mundial els italians van marxar d'Ístria, desenes de milers d'eslovens havien fugit de la ciutat de Trieste i dels seus voltants després de la Primera Guerra Mundial per escapar de la marea feixista que els amenaçava, per escapar dels nois de les camises negres de Mussolini que havien cremat el Casal eslovè, situat

al bell mig de la ciutat, en el qual hi havia una sala de teatre, salons de lectura, cafeteries.

Només alguns quilòmetres més avall de la vila abandonada d'Opertalj, allà a la punta d'Ístria, hi ha l'arxipèlag de Brioni, unes illes de bellesa paradisiàca, on havien tingut les seves cases d'estiueig els grans empresaris, els terratinents importants i els dictadors polítics, tant els petits com els grans. Només una hora de navegació amb una petita barca és suficient per arribar des d'allà a Goli otok (que literalment significa: Illa Nua), on hi havia un terrible camp de concentració per als opositors polítics de la Iugoslàvia comunista.

Des que al final del segle XIX va salpar del port de Trieste la gran expedició del noble Habsburg, el príncep hereu Ferran Maximilià, a fi de prendre possessió del tron d'emperador de Mèxic, aquesta mànega de la mar Mediterrània, on la mar penetra més que a cap altre lloc a l'interior de la terra ferma, va esdevenir l'escenari de drames sagnants, de lluites nacionals i ideològiques, que van deixar rere seu ciutats i pobles buits, mentre la gent es dispersava arreu del món. El drama de viure tan a prop l'un de l'altre en aquest territori limitat pels Alps, el Danubi i l'Adriàtic va començar a principis del segle XX i d'entrada va estar limitat a la lluita cultural, de la qual cap dels participants esperava que podrien haver-ne derivat unes conseqüències tan poc culturals i violentes com aquelles. Quan l'amor per la pàtria es converteix en violència contra els veïns que parlen una

llengua diferent, queda només un pas perquè apareguin les idees que parlen de com cal salvar i protegir la pròpia comunitat i d'allà només hi ha un altre pas fins a obrir camps de concentració. Trieste, una ciutat lliure, dedicada al comerç i als viatges, es va mostrar en el passat també com una ciutat on residia una mesquina humana increïble, la ciutat d'una literatura cosmopolita era alhora una ciutat de sagnants duels en clau nacionalista. La bellesa d'Ístria i de les seves costes era un decorat en el qual els homes van mostrar la seva intolerància i una extrema violència.

Què té a veure la història recent d'aquests llogarets perduts, que es veïen a si mateixos en el temps de la Monarquia Austrohongaresa com el centre del món, amb l'Europa dels nostres dies, que aposta per la tolerància i la cohabitació multicultural, què té a veure amb tot això la literatura, capaç de percebre enmig de tanta naturalesa i de tanta història l'home individual amb totes les seves alegries i penes, l'home marcat per aquella angoixa centreeuropea i per aquell anhel mediterrani de llibertat que ofereix el mar obert? Aquestes són les qüestions que m'agradaria respondre aquí, a Barcelona, perquè aquesta ciutat comparteix amb la meua terra una experiència que, tot i ser ben diferent, té punts en comú perquè tots dos llocs són part de la Mediterrània i d'Europa, de manera que em pregunto si comparteix amb nosaltres també una concepció semblant del món.

(Traducció de l'eslovè per Simona Škrabec)

D'ENVEGES

Jaume Cabré

Benvolgut Drago Janèar,

He llegit el teu escrit amb el qual arribes a Barcelona i me l'he agafat com si fos una carta personal. Per tant, em veig en l'obligació de respondre't. D'entrada vull que sàpigues que he passejat per Ístria i he visitat poblets pràcticament deshabitats el nom dels quals ara no recordo. He vist un paisatge que a voltes em recordava la serenitat de la Toscana i de vegades els relleus suaus del Penedès, a tocar d'on som ara. Però no hi vaig anar conduint un cotxe, acompanyat d'una noia. Potser per això t'envejo una mica.

Ístria reflecteix la mobilitat marejadora de la història: s'hi han instal·lat vènets, romans, visigots, huns, ostrogots, eslovens i llombards. Ha format part del Friül, del Sacre Imperi, de Venècia; ha estat austríaca, francesa, austríaca un altre cop, italiana, iugoslava... i ara se'n reparteixen la propietat eslovens i croats. Però sempre la Mediterrània li ha llepat fidelment els peus. Disfressada de mar Adriàtica, però Mediterrània al capdavant.

Catalunya ha estat ibera, grega, romana, visigòtica, aràbiga, franca... i durant uns quants segles s'ha regit per ella mateixa. Ara, no.

També la Mediterrània arriba fins als Pirineus per Catalunya. Hi arriba empesa pel vent. Si és llevantada ens porta pluja mediterrània, de les Illes o del nord d'Àfrica. Si és marinada, refresca les tardes caloroses d'estiu ben bé fins a tocar de Lleida. De Guardamar a Salses, els vents mediterranis repassen, abracen i besen constantment el país, una terra que té uns paisatges tan diferents d'un lloc a un altre, que de vegades penso que quan vam triar el paisatge que havíem de tenir, se'ns va escapar la mà. I les Illes, i la llarga costa sempre s'han deixat besar, en alguns indrets amb permís dels turistes, per la presència també constant, també fidel, de la mateixa Mediterrània. Els que vivim als Països Catalans, benvolgut Drago Janèar, sempre ens hem sentit mediterranis i europeus i sempre hem tingut aquell

punt d'admiració per tot el que ens ve d'Europa. Els qui hem crescut durant la dictadura franquista, a més, hem idealitzat aquesta Europa fins al punt que se'ns fa difícil pair la que ens volen vendre ara: la dels Estats. Que no ho saben que els Estats sempre s'han proclamat enemics dels pobles no hegemònics? Sí, és clar que ho saben. Per això ho fan. Per això envejo la vostra situació respecte a Europa, si més no pel que jo en sé. Per a nosaltres els catalans, fervents europeistes, entrar a Europa en les condicions amb què ens hi volen fer entrar, no ens fa cap il·lusió.

Quan vau adquirir el vostre paisatge a la gran botiga de la creació no vau fer com nosaltres que estàvem delerosos, com criatures de poc seny, per totes les novetats. Vosaltres us vau decantar per un únic paisatge. Però vau triar el més bonic que hi havia en existència. Des de la riba occidental de la Mediterrània, benvolgut Janèar, no envejo el vostre paisatge tan idíl·lic, ni l'olor de molsa fresca dels vostres llacs i els vostres boscos infinits. Tampoc no envejo la vostra història tan plena de desgràcia, com la de tots els pobles: a cada poble li toca el seu dolor. El que envejo és la vostra independència política. A partir d'ara, ser feliços col·lectivament només depèn de la vostra traça. Sou senyors de les vostres decisions, dels vostres encerts, dels vostres esforços, de les vostres mandres i dels vostres errors. I teniu totes les garanties que la vostra llengua eslovena es mantindrà viva per la voluntat dels parlants, per la feina dels polítics i per la sensibilitat dels vostres escriptors, de gent com tu, que no ha de tenir cap temença pels ogres, que en altres contrades, de vegades amb la indiferència de les víctimes, es mengen les llengües desprevingudes o simplement, desprotegides. Quanta enveja, benvolgut Drago Janèar.

Rep una abraçada ben forta, benvolgut col·lega.

Setembre 2004